

بررسی عملکرد حزب عدالت و توسعه بر روابط دو جانبه و منطقه ای ترکیه و ایران
(۲۰۰۳-۲۰۱۲)

دکتر اصغر جعفری ولدانی^۱ اعظم سلامتی^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۴/۲۴ تاریخ پذیرش: ۹۲/۶/۱۸

چکیده

روابط دوجانبه ایران و ترکیه با پیروزی حزب عدالت و توسعه در انتخابات پارلمانی در سال ۲۰۰۳ به طور اساسی تغییر یافت. " رجب طیب اردوغان " نخست وزیر ترکیه ، در قالب تلفیق سیاست نگاه به شرق و نگاه به غرب سعی می کند با توجه به منافع ملی برای بدست آوردن مناطق تازه نفوذ و گسترش قدرت اقتصادی خود قدم بردارد. در این میان نگاه ترکیه به ایران شامل منافع گسترده اقتصادی و بهبود روابط سیاسی است. در سطح منطقه ای نیز همکاری ایران و ترکیه می تواند منجر به بهبود روابط ایران با قدرت های فرا منطقه ای شود.

کلید واژگان: حزب عدالت و توسعه ، مسئله کردها ، منافع ملی ، اسلام گرایان ، احزاب سیاسی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ . دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تهران، ایران

Rjvmeil@yahoo.com

^۲ . دانش آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تهران، ایران

Salamati_80a@yahoo.com

پیشینه تاریخی :

" ایران " و " ترکیه " همسایگان تاریخی هستند که از دیرباز روابطی با فراز و فرود پشت سر نهاده اند. در طول تاریخ تلاش این دو کشور در عرصه منطقه‌ای نیز ایفای نقش حداکثری بوده است که سبب بروز تلاقی منافع شده است. اگر روابط دو کشور را به زمان عثمانی برگردانیم دوره‌ای از تنش‌ها را مشاهده می‌کنیم که این تنش‌ها پس از فروپاشی عثمانی و به ظهور رسیدن ترکیه، به حداقل رسیده است. به وجود آمدن ترکیه فصل نوینی در روابط دو بازیگر ایجاد کرد. ظهور " آتاتورک " و هم زمان به قدرت رسیدن " رضاخان " در ایران و نزدیکی مشرب فکری این دو پادشاه، نزدیکی روابط دو کشور را رقم زد. هنگامی که رضاخان طی سفری به ترکیه کوشید تا ایران را در بسیاری از عرصه‌ها هم رنگ ترکیه سازد. انعقاد پیمان " سعدآباد " میان ایران، ترکیه و افغانستان از دیگر مواردی است که نزدیکی دو کشور را به تصویر می‌کشد. (فلاح زاده، ۱۳۸۴: ۶۸)

طی دوران جنگ سرد نیز دو کشور در بلوک غرب به ایفای نقش پرداختند و عضویت هر دو کشور در پیمان " بغداد " (۱۹۵۵) و " سنتو " (۱۹۵۹) نزدیکی‌های سیاسی و امنیتی را بر دو کشور مترتب ساخت البته این نزدیکی‌ها بعضاً به علت وجود برخی مسائل دچار ناملایمت‌هایی نیز گردیده است. (قاسمی، ۱۳۷۴: ۳۹)

سال ۱۹۸۶ و با آمدن " تورگوت اوزال " به ایران فصل نوینی را در روابط ترکیه لائیک و ایران انقلابی به وجود آورد اما با روی کار آمدن مجدد احزاب لائیک این رابطه باز به سردی گرائید. پیروزی حزب اسلام‌گرای " عدالت و توسعه " به رهبری رجب طیب اردوغان در سال ۲۰۰۲ فضا را برای بهبود روابط دو کشور مهیا کرد. از ژوئن ۲۰۰۲ تا ژانویه ۲۰۱۲ شش ملاقات توسط روسای جمهور یا روسای پارلمان ایران به ترکیه و سه ملاقات توسط نخست وزیر یا روسای جمهور ترکیه به ایران صورت گرفته است (مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، ۱۳۸۴: ۱۲۳-۱۲۰)

عوامل تاثیرگذار بر روابط دو کشور:

آنچه سبب گردیده که بار دیگر ترکیه رویکرد سیاست خارجی خود را تغییر دهد و نگاه به شرق را هم زمان با استراتژی پیوستن به غرب پیش ببرد می توان در عدم پذیرش ترکها توسط اتحادیه اروپا دانست. عمده این مواضع را می توان در دو مولفه مورد بررسی قرار داد. عدم تجانس " فرهنگی " و " هویتی " ترکیه با کشورهای اروپایی، اولین عامل در راه پیوستن ترکها به اتحادیه اروپاست. اروپاییان هم چنان از پذیرش یک کشور مسلمان که مستعد بروز گرایشهای اسلام گرایان است امتناع می ورزند. دومین عامل ساختار متفاوت " سیاسی " ترکیه و کشورهای اروپایی است که از دیر باز صفت دموکراسی را با خود همراه دارند. این امر سبب می شود که پذیرش رژیم اقتدارگرای ترکیه با گرایشهای دولت سالارانه در اتحادیه اروپا جایگاهی نداشته باشد. علاوه بر این می توان به نقض فاحش حقوق بشر در زمینه اکراد اشاره کرد که بارها مورد اعتراض مجامع جهانی و اتحادیه اروپا شده است. به دو نکته بالا می توان حجم بسیار بالای نیروی کار در ترکیه را نیز اضافه کرد که خود می تواند به مثابه یک تهدید برای اتحادیه اروپا تلقی شود. این موارد سبب شده که ترکیه بار دیگر نگاه به شرق و بهبود رابطه با جهان اسلام را در دستور کار خود قرار دهد. در زیر مولفه های اقتصادی، سیاسی، منطقه ای و امنیتی در روابط دو کشور بررسی می شود. آنچه که در روابط اقتصادی دو کشور مشخص است، نقش عمده انرژی می باشد که در واقع دو کشور روابط اقتصادی خود را بر مبادلات نفت و گاز پایه گذاری کرده اند چرا که ترکیه دروازه اروپا محسوب می شود و نیاز روز افزون اروپا به انرژی امری است که سبب می شود نقش پررنگ تری را ایفا نماید. (همان، ۱۲۶)

عمده ترین مساله امنیتی میان دو کشور را می توان در فعالیت های " پژاک " مورد ملاحظه قرار داد که دو کشور در این مساله با هم همکاری هایی را نیز انجام داده اند. در واقع عدم داشتن پایگاه مشخص اپوزیسیون دو کشور در خاک دیگری سبب ارتقای همکاری های امنیتی دو کشور شده است. هم چنین اتفاق نظر دو کشور در مساله اکراد

(همراه با سوریه) را نیز می‌توان در این چارچوب مورد توجه قرار داد. در بعد سیاسی و همکاری‌های منطقه‌ای ترکیه در چارچوب روابط جدید قدرت سعی کرده که بار دیگر راه شرق را در پیش گیرد. اتخاذ مواضع ضداسرائیلی (مانند اعتراض به شیمون پرز در داووس یا محکومیت کشتار مسلمانان در غزه) برای بازگشت وجهه ترکیه در جهان اسلام و هم چنین تلاش برای ایفای نقش میانجی‌گری از جمله این مسائل است. ترکیه در سال‌های اخیر سعی کرده تا میان اسرائیل و سوریه نقش میانجی را ایفا کند و از این طریق منزلت خود را ارتقا دهد. هر چند که در مقاطعی این کارها را انجام داده است اما این روند در جریانات اخیر تنش‌های داخلی سوریه تغییر یافته است و ترکیه به حمایت از گروه‌های تروریستی در سوریه پرداخته است. علاوه بر این ترکیه تلاش کرد تا در جریان قطع گاز روسیه به اروپا نقش مناسبی را ایفا نماید و تلاش کرد تا از ایران بهره ببرد. هم چنین ترکیه در جریان دستگیری ملوانان انگلیسی کوشید تا با میانجی‌گری (البته دیر هنگام) هم اتحادیه اروپا را خشنود کند و هم نقش خود در رابطه با ایران را پر رنگ نماید. علاوه بر این ترکیه روابط سرد خود با ارمنستان را بازسازی کرده است و تلاش دارد تا گذشته را به تاریخ بسپارد. اینک این کشور در تازه‌ترین اقدام خود کوشیده تا در جریان مساله انرژی هسته‌ای ایران نقش میانجی را بازی نماید و میزان اورانیوم غنی‌سازی شده ایران را تحویل گیرد. در پایان باید گفت ترکیه می‌تواند پل ارتباطی ایران با جهان غرب باشد و در روابط دیپلماتیک هم صدا با ایران باشد. این امر زمانی صورت می‌پذیرد که ایران بتواند از این کشور به‌درستی در مناسبات بین‌المللی بهره ببرد. خاصه آن که دولت اردوغان دارای گرایش‌های اسلامی است که می‌تواند در اتخاذ مواضع با ایران هم سو باشد. (ازغندی، ۱۳۸۴: ۳۴)

الف: روابط دو جانبه ترکیه و ایران دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه

با روی کار آمدن خاتمی و ایجاد فضای بین‌المللی و منطقه‌ای به نفع ایران، روابط دولت‌های ایران و ترکیه روبه‌گسترش نهاد و در سال ۱۳۸۴ روابط دوطرف به لحاظ سیاسی از ثبات بیشتری برخوردار شد. این امر معلول عوامل زیر است:

– همکاری اقتصادی و سیاسی در قالب همکاری اقتصادی (اکو):

این دو کشور همراه پاکستان از بنیانگذاران این سازمان بوده اند و همکاری هایی در قالب این سازمان ، به ویژه پس از سقوط شوروی داشته اند. هرچند ترکیه نگاه اروپایی دارد و خواستار عضویت در اتحادیه اروپا می باشد اما مشارکت فعال این کشور در سازمان اکو به ویژه پس از پیوستن کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق به این سازمان ، نشان از عزم این کشور در تقویت این سازمان دارد هم چنین در همکاری های امنیتی و سیاسی دوجانبه ؛ دو کشور ایران و ترکیه از اواخر دهه ۹۰ تا کنون دارای موافقت نامه امنیتی و محافظت از مرزها هستند و تاکنون کمیسیون های مشترک امنیتی دو کشور چندین جلسه برگزار کرده اند . عمده ترین حوزه های همکاری دو طرف در این زمینه ، مسائل مبارزه با مواد مخدر، تروریسم و قاچاق کالا می باشد.

مسئله " کردها " یکی از بزرگترین مشکلات داخلی ترکیه است و بروز پی در پی درگیری های خونین نیروهای دولتی با اعضای حزب کارگران کرد در مناطق شرق و جنوب شرق این کشور هم چنان در این کشور حل نشده است . مسئله کردها از جنبه منطقه ای ، تأثیرات زیادی بر کشورهای منطقه به ویژه در ایران ، سوریه و عراق دارد و از این رو برای رفع این مسئله همکاری مشترک این کشورها را نیز می طلبد. همکاری و هماهنگی در قبال بحران های بین المللی ؛ از جمله بحران بوسنی و هرزگوین، افغانستان و بحران قره باغ و چین نیز میان دو کشور وجود داشته است . صادرات گاز ایران به ترکیه که از سال ۲۰۰۳ میلادی آغاز شده است و این مسئله به دنبال تقاضای داخلی ترکیه به این سوخت می باشد.

به طور کلی مهمترین صادرات ایران به ترکیه را نفت، گاز و کالاهای پتروشیمی تشکیل می دهد. مهم ترین کالاهای صادراتی ترکیه به ایران ، منسوجات و لوازم آرایشی (بعضاً به صورت قاچاق) می باشد. (اطهری ، ۱۳۸۲ : ۳۴)

- روابط سیاسی ایران و ترکیه :

۱- دیدار احمد نجات سزر از ایران : از زمان روی کار آمدن "سزر" تحولات اساسی در بُعد داخلی و سیاست خارجی این کشور به وجود آمد. این کشور در عین حفظ روابط با غرب به ویژه آمریکا و تلاش برای پیوستن به اتحادیه اروپا با اتخاذ سیاست "رویکرد به منطقه" کوشش فزاینده ایی را برای نزدیکی به کشورهای منطقه از جمله "ایران" آغاز کرده است. ترکیه در دوره جدید همکاری با کشورهای منطقه که با تحولات سیاسی در جهان و منطقه هم زمان بود، جایگاه و اهمیت خاصی را به گسترش مناسبات با همسایه بزرگ خود ایران داده است. ابراز تمایل ترکیه به توسعه روابط با ایران و هم زمانی آن با اجرای سیاست های تنش زدایی دولت "سید محمد خاتمی" و تأکید ایران بر گسترش همکاری های دو جانبه به ویژه با کشورهای منطقه و همسایه با حفظ منافع یکدیگر، روند مناسبات تاریخی دو کشور را پس از عبور از یک دوره پرتلاطم وارد مرحله جدید نمود. در دوره جدید با مرتفع شدن برخی مسایل و سوء تفاهماتی در زمینه های امنیتی ، سیاسی وارد و رهبران دو کشور، روابط دو جانبه خود را در زمینه اقتصادی و تجاری ، چشم انداز روشنی را فراروی همکاری های دو کشور گشود. بهره برداری از طرح انتقال گاز ایران به ترکیه ، راه اندازی قطار استانبول - تهران و تبریز و هم چنین افزایش متقابل سفر مقام های اقتصادی و امنیتی و سیاسی ، تشکیل اجلاس کمیسیون های همکاری های اقتصادی و امنیتی در سطح وزیران در تهران و آنکارا، تحرک در بخش های خصوصی دو کشور برای انجام مبادلات تجاری و سرمایه گذاری ، راه اندازی قطار ریلی استانبول - تهران - تاشکند و توافق در بسیاری زمینه های دیگر از جمله همکاری های گمرکی جاده ای ، رسانه ای و تجارت مرزی از تحولات مهم در مناسبات دو کشور در دوره اخیر است. (هفته نامه جام ، ۱۳۸۱: ۳)

ناظران سیاسی به راه انداختن طرح انتقال گاز ایران به ترکیه رانقطه عطفی در گسترش روابط دو کشور ارزیابی کرده و معتقدند این رخداد امکانات جدیدی را پیش روی دو کشور قرار داده و زمینه توسعه هر چه بیشتر مبادلات تجاری میان دو کشور را بیش از پیش

فراهم آورده است. هردو کشور ابعاد سیاسی و راهبردی این طرح را حائز اهمیت توصیف کرده و نقش آن را در تحکیم مناسبات دو کشور را شکوفا شدن "منطقه" مورد تأکید قرار داده اند. رؤسای جمهور دو کشور هم چنین در ارتباط با آخرین تغییر و تحولات منطقه ای و بین المللی از جمله درباره بازسازی افغانستان، مسأله عراق و لزوم تأمین طرح عادلانه در فلسطین و محکومیت تروریسم بین المللی گفت و گو کردند. ایران و ترکیه به رغم تضاد در ساختار حکومتی در برخی از مسائل منطقه از جمله در ارتباط با مسأله حفظ یکپارچگی عراق، تحولات افغانستان و تأمین طرح پایدار در منطقه دارای دیدگاه و مواضع مشابه.

۲- مسئله کردها در روابط ایران و ترکیه :

در دهه ۹۰، مهم ترین موضوع در روابط ترکیه و ایران مسئله " کردها " و " اسلام گرایی " بود. ترکیه همواره ایران را در کنار سایر کشورها متهم به حمایت از جدایی طلبان کرد و نیز اسلام گرایان که مخالف آتاتورک بودند، متهم می کرد. اما پس از دستگیری " عبدالله اوجالان " و حوادث ۱۱ سپتامبر از اهمیت امنیتی اسلام گرایی و ناسیونالیسم کردی کاسته شد. از این رو روابط ایران ترکیه نیز از تنش کمتری برخوردار است. علاوه بر این ها، پیروزی قاطع حزب عدالت و توسعه به عنوان نماینده اسلام گرایی میانه رو و حمایت غیرمستقیم از این حزب به عنوان الگویی برای صدور اسلام گرایی میانه رو در مقابل بنیادگرایی اسلامی باعث شده است نظامیان در برخورد با اسلام گرایان، روش های محتاطانه را در پیش گیرند. حوادث ۱۱ سپتامبر و قرار گرفتن مبارزه با تروریسم در مرکز ثقل سیاست خارجی آمریکا، باعث شد همکاری ایران و ترکیه در مبارزه با گروه های تروریستی افزایش یابد. انفجارهای نوامبر ۲۰۰۳ ترکیه نیز در گسترش این نوع از همکاری ها نقش بسزایی داشته. اگر کردها و اسلام گرایان را در طیف نیروهای اجتماعی اصلاح طلب قرار دهیم، می توان ادعا کرد که در پنج سال آینده این بازیگران، بیش از پیش به بازیگران جدید در عرصه سیاست داخلی ترکیه نزدیک شده و ضمن ائتلاف با آنها زمینه تقویت دموکراسی و تضعیف موقعیت نظامیان رافراهم آوردند. این روند طبیعی در صورتی مختل خواهد شد که کشورهای همسایه ترکیه، کردها و اسلام گرایان را تحریک کنند. در این حالت نظامیان با استفاده از شرایط پیش آمده، مانع از قدرت گرفتن اسلام گرایان و کردها و

هم چنین مبارزات مسالمت آمیز آنان خواهند شد. حتی این احتمال نیز وجود دارد که نظامیان برای جلوگیری از تضعیف قدرت خود در داخل، ایران و سوریه را متهم به حمایت از کردها و اسلام گرایان نموده، ادعا می کنند مداخله آنها در سیاست برای حفظ امنیت ملی ترکیه ضروری است. از همین رو ایران باید ضمن همکاری با ترکیه در زمینه جلوگیری گروه های اپوزیسیون در خاک یکدیگر، از هرگونه مداخله به نفع اسلام گرایان، چه در عمل و چه در عرصه نظر و اظهارات سیاسی، به شدت خودداری کند تا روند طبیعی تضعیف قدرت نظامیان متوقف نشود. نباید از یاد برد که بر اثر حمله آمریکا به عراق، امواج جدید قومیت گرایی در خاورمیانه در راه است و به احتمال زیاد طی چند سال آینده و پس از تثبیت نسبی وضع امنیتی عراق، این امواج تقویت شده و خواهد شد. ترک ها برای مدیریت این مسئله، در حال تغییر سیاست های خود هستند و اگر احساس کنند ایران مانع اجرای این سیاست ها می باشد، خواهند کوشید میان ناسیونالیسم کردی و قومیت گرایی آذری نوعی پیوند برقرار کنند. با توجه به فعالیت گروه های پان ترکیست در ترکیه، این امر در نزد ترکیه چندان دشوار نیست. به این ترتیب می توان گفت مسئله کردها و اسلام گرایی در پیش روی ایران هم فرصت وهم تهدید است. فرصت است، به این دلیل که می تواند در سال های آتی، ایدئولوژی کمالیسم را تضعیف کرده و موجبات بهبود روابط میان ایران و ترکیه را فراهم آورد و تهدید است؛ چون در صورت احساس خطر جدی نظامیان از فعالیت های اسلام گرایان و ناسیونالیسم های کرد، موجب افزایش تنش در روابط میان دو کشور خواهد شد افزون بر این ها بهبود موقعیت کردها در ترکیه بر اثر تغییرات ایجاد شده و نیز بهبود موقعیت کردهای عراق باعث ظهور جنبش های قومی دموکراتیک در مناطق کردنشین در کشورهای ایران، ترکیه، عراق و سوریه خواهد شد که می تواند آغاز گرنجش های قومی در میان سایر اقلیت ها نیز باشد. پس این امکان وجود دارد که در سال های پیش رو درست برخلاف دهه ۱۹۹۰ شاهد آن باشیم که بهبود موقعیت کردها در ترکیه، قومیت گرایی را در ایران تقویت کند. از همین رو توجه به این مقوله در روابط دو کشور از اهمیت ویژه ای برخوردار است. (Ibid, p7)

دولت اردوغان همواره سیاست خارجی چند وجهی رادنبال می کند؛ بدین معنی که ضمن داشتن روابط خوب و گسترده با امریکا اروپا و ناتو، علاقه مند است روابط خود را با دیگر کشورهای با نفوذ نیز گسترش دهد روابط ایران و ترکیه طی چند سال گذشته از ثبات نسبی برخوردار بوده است ضمن آن که برخی از سوء تفاهات میان ۲ کشور مرتفع شده است و طرفین توجه ویژه ای به اعتماد سازی مبذول داشته اند در حال حاضر، زمینه های سیاسی اقتصادی و فرهنگی برای گسترش همکاری فیما بین بیش از گذشته به وجود آمده است. (مرادیان ، ۱۳۸۵ : ۶۸۵)

محورهایی در راهبرد سیاست خارجی دولت اردوغان وجود دارد، مانند همکاری با کشورهای اسلامی ، اهمیت به مقوله انرژی و توجه بیشتر به اوراسیا، که می تواند زمینه ساز گسترش روابط ۲ کشور شود. تحولات منطقه به ویژه آینده عراق و همکاری امنیتی برای تأمین امنیت مرزها نیز دیگر از عرصه های همکاری تلقی می شود. در سال های اخیر، دولت ترکیه در راهبرد سیاست خارجی خود توجه جدی به اوراسیا نشان داده است برخی صاحب نظران ترک معتقدند سرنوشت ترکیه با تحولات اوراسیا مرتبط است از این رو ، ترکیه درصدد حفظ و گسترش روابط خود با کشورهای اوراسیایی به ویژه ایران و روسیه است. حال که در ترکیه دولت اردوغان می کوشد سیاست خارجی مستقلی داشته باشد فرصت مناسبی خواهد بود که پیوندهای میان ترکیه و ایران تقویت شود.

همکاری در زمینه انرژی و انتقال آن به اروپا و رایزنی در خصوص تحولات خاورمیانه ، افغانستان و عراق نیز می تواند در راستای منافع منطقه ای دو کشور باشد هم چنین ایران و ترکیه با حضور خود در سازمان های کنفرانس اسلامی و سازمان همکاری اقتصادی^۱ (اگو) و ۸ کشور در حال توسعه (دی- هشت) می توانند در خصوص مسائل منطقه ای و بین المللی همکاری و هماهنگی داشته باشند. همچنین اردوغان در سال ۲۰۰۴ به ایران رفت و در این سفر میان دو کشور توافق نامه امنیتی به امضا رسید. (kohen, 1994, p23)

¹.Economic Cooperation Organization

- جهت گیری سیاست خارجی عبدالله گل در برابر ایران:

پیروزی حزب عدالت و توسعه می تواند با مظلومیت های هویتی وایدئولوژیکی ایران همخوانی و هماهنگی داشته باشد اما این امر را نمی توان به مفهوم حداکثرسازی سطوح همکاری در زمینه استراتژیکی دو کشور دانست. ایران و ترکیه از قابلیت های لازم برای همکاری و نیز از نشانه های مشخص برای تداوم تعارض برخوردارند به عبارت دیگر، عبدالله گل با تحرک استراتژیک هویتی کردهای ایران ترکیه و عراق مخالف است. به همین دلیل هرگونه تجزیه سرزمینی عراق را زمینه ای برای گسترش ناامنی برای مرزهای جغرافیایی و امنیتی ترکیه می داند طبیعی است که ایران نیز در ارتباط با چنین موضوعاتی دارای اتفاق نظر با ترکیه است به عبارت دیگر، دو کشور با تهدید مشترک روبرو هستند اما شکل گیری حوادث غیرمترقبه سیاسی و امنیتی در منطقه می تواند برآینده سیاسی و امنیتی آنان تأثیرگذار باشد ازسوی دیگر، موازنه نسبتاً مشترک ایران و ترکیه مانع از تداوم اختلافات آنان در ارتباط با گروه های سیاسی- نظامی متعارض نخواهد بود. (متقی، ۱۳۸۶: ۵۴-۵۳)

موضوع تحرک امنیتی ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز و نیز تردد گروه های مسلح متعارض با ایران را می توان از جمله اختلافات سیاسی و امنیتی ۲ کشور دانست همکاری های اقتصادی دو کشور از زمان اربکان افزایش یافته است؛ اما درعین حال، اختلافات متنوعی در روابط ۲ کشور ایجاد شده و این امر زمینه های لازم برای ظهور نشانه هایی از کم اعتمادی را فراهم می سازد. در چنین شرایط و فضایی ایران و ترکیه یکدیگر را به صورت دوژوره مورد پذیرش قرار خواهند داد.

هرچند اختلافات اقتصادی و سیاسی، هویتی و حتی تفاوت هایی در مدل ادراکات اسلامی بین رهبرهای دو کشور وجود دارد ولیکن درعین حال، ایران از ظهور گونه های مختلفی از مدل اسلامی در کشورهای همسایه خود حمایت خواهد کرد. (همان، ۵۵) هستند (Sneider, 1996: p3).

بررسی روابط ترکیه و ایران از سال ۲۰۱۲-۲۰۰۳

- روابط اقتصادی بین ایران و ترکیه

تردید نیست که روابط اقتصادی ایران و ترکیه از پایدارترین نوع روابط میان دو کشور بوده است و حتی در اوج اختلافات آن دو دچار آسیب جدی نشده است. به گونه ای که در دوران جنگ ایران و عراق روابط اقتصادی و تجاری طرفین بدون آسیب جدی برقرار بود. هرچند متغیرهای سیاسی بر روابط اقتصادی طرفین تأثیرگذار بوده، اما همواره یک منطق پراگماتیکی مانع از آن بوده تا روابط تجاری و اقتصادی دو کشور در گرو روابط سیاسی قرار گیرد.

با انتقال گاز ایران به ترکیه حجم موازنه تجاری بین دو کشور به نفع ایران تغییر کرده است. در سال ۲۰۰۴ حجم تجاری بین ایران و ترکیه به ۲/۸ میلیارد دلار رسید این رقم در سال ۲۰۰۵ به چهار میلیارد دلار رسید و در سال ۲۰۱۰ به ده میلیارد دلار رسید. پیش بینی می شود این رقم در سال ۲۰۱۴ به ۲۸ میلیارد دلار برسد (هفته نامه جام ۱۳۸۰: ۱۸). با وجود روند روبه بهبود تجارت میان دو کشور، کنار گذاشتن شرکت "ترک سل" از اپراتور دوم تلفن همراه و نیز شرکت "تاو" از مناقصه فرودگاه امام خمینی که دو شرکت خصوصی مهم در ترکیه هستند، آثار منفی بر حضور شرکت های خصوصی ترک در ایران خواهد داشت. شرکت های خصوصی در ترکیه طی یک دهه گذشته به شدت قدرت پیدا کرده و خصوصاً اسلام گرایان از این طریق قدرت سیاسی خود را بالا می برند. (ملکی، ۱۳۸۳: ۵)

از این منظر محدود کردن روابط تجاری دو کشور به سطح دولتی یعنی عدم توجه به تحولاتی که در عرصه سیاست داخلی ترکیه به وقوع پیوسته است. در صورت پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا، ایران ناگزیر است با ترکیه همانند یک کشور اروپایی برخورد کند. این امر هم پیامدهای منفی و هم پیامدهای مثبت به همراه دارد. پیامدهای منفی مربوط است به هماهنگی قوانین تجاری ترکیه با معیارهای اتحادیه اروپا که می تواند باعث

کاهش واردات ترکیه از ایران در برخی موارد شود. پیامدهای مثبت مربوط است به اقدام ترکیه در قالب اتحادیه اروپا و پذیرش تعهدات در این راستا که می تواند باعث کاهش نوسانات در روابط اقتصادی و تجاری دو کشور شود. نزدیکی به اتحادیه اروپا افزایش توان مندی اقتصاد این کشور می تواند تحرکی تازه در سازمان اکو ایجاد نموده که این امر برای ایران هم مفید خواهد بود. از همین رو برنامه ریزی اقتصادی ایران می بایست معطوف به این امر باشد که چگونه می توان در شرایط جدید، نزدیکی ترکیه به اتحادیه اروپا، اکو را فعال تر نموده و موقعیت اقتصادی ایران در منطقه را بهبود بخشد. تجارت مرزی میان دو کشور نیز از جمله مواردی است که می شود با شرایط جدید تطبیق داد. در همه موارد فوق نباید از این نکته غافل شد که در سال های پیش رو استانداردهای مختلف در ترکیه با استانداردهای اتحادیه اروپا هماهنگ خواهد شد و این استاندارد سازی می تواند مشکلی برای صادرکنندگان ایرانی فراهم کند که توجه به این امر و انجام اقدامات لازم از هم اکنون مهم و ضروری به نظر برسد. (Olson, 2000, p84)

روابط سیاسی بین ترکیه و ایران

- همکاری تهران- آنکارا، تهدیدی برای اسرائیل

گرچه روابط ایران و ترکیه به طور سنتی حالت رقابت و مقابله داشته اند ولیکن دولت فعلی ترکیه به رهبری اردوغان موفقیت چشمگیری در جهت بهبود روابط و همکاری ها با ایران داشته است. هم چنین روابط اقتصادی و سیاسی میان ایران و ترکیه با سرعت بالایی در حال گسترش هستند.

اظهارات "نیپت ارگون" وزیر صنایع ترکیه در اکتبر سال ۲۰۰۹ در این خصوص که ترکیه و ایران در صدد ایجاد منطقه آزاد تجاری هستند و ارمنستان و سوریه نیز می توانند به این منطقه بپیوندند گواه این ادعا می باشد. بنا به اظهارات وزیر ترک " مناطق اطراف شهر ایگدیر ترکیه منطقه ای خواهد بود که شرکت های دو کشور می توانند کالاهای نفتی، نیروی برق تولیدی و ماشین آلات صنعتی خود را در آن آزادانه به فروش برسانند."

از نظر مقامات ایرانی هدف این طرح توسعه حمل و نقل کالا میان دو کشور و افزایش حجم مبادلات تجاری در طی پنج سال آینده است. ارزش مبادلات تجاری دو کشور در سال ۲۰۰۸ ده میلیارد دلار بوده است. ترکیه و ایران هم چنان در تلاش برای رفع کلیه موانع موجود در راه حمل و نقل زمینی هستند.

از سوی دیگر طرح ایجاد منطقه تجاری میان ترکیه، ایران و عراق نیز به صورت جدی در حال پیگیری است. این منطقه بزرگترین منطقه تجاری خاورمیانه بوده و ارمنستان و جمهوری آذربایجان نیز می توانند به آن ملحق شوند (سایت تحلیلی بازتاب).

ترکیه و ایران در مارس ۲۰۰۹ تفاهم نامه ای برای توسعه روابط اقتصادی و تجاری امضا کردند و ضمن آن موافقت کردند تا در زمینه حمل و نقل هوایی، زمینی و دریایی همکاری نموده و حجم مبادلات تجاری فی مابین را در سال ۲۰۱۱ به ۲۰ میلیارد دلار افزایش دهند. در این خصوص هم چنین قابل ذکر است که "احمد نوری" رایزن اقتصادی ترکیه در دسامبر ۲۰۰۹ اعلام کرد که ترکیه روزانه از ایران ۱۸ میلیارد متر مکعب گاز دریافت می کند و به همین جهت نیز ایران پس از روسیه دومین تامین کننده عمده گاز ترکیه می باشد.

سفر رجب طیب اردوغان نخست وزیر ترکیه به ایران در ۲۷ اکتبر سال ۲۰۰۹ از این دیدگاه بسیار با اهمیت تلقی می شود. در طی این سفر اردوغان با "محمود احمدی نژاد" رئیس جمهوری ایران، "آیت الله خامنه ای" رهبر انقلاب اسلامی و "لاریجانی" رئیس مجلس شورای اسلامی دیدار و گفتگو کرد. نکته مهم این سفر امضای توافق نامه ای در زمینه انرژی میان دو کشور بود. موافقت نامه مربوط به انتقال گاز طبیعی ایران که به مدت دو سال در دستور کار دو کشور قرار داشت بالاخره به امضا رسید. (همان)

بر اساس این موافقت نامه ترکیه توسط شرکت "TPAO" امکان بهره برداری از حوزه گاز پارس جنوبی را می یابد. بخشی از ذخیره گازی این حوزه برای طرح "نابوکو" ارسال می شود. منابع ترکیه توافق نامه میان ترکیه و ایران را تاریخی نامیدند. این توافق نامه شامل سه محور عمده است.

۱) بخشی از ذخایر گازی میدان پارس جنوبی به شرکت TPAO اختصاص خواهد یافت.

۲) گاز ایران از طریق ترکیه به اروپا منتقل خواهد شد.

۳) گاز ترکمنستان از طریق ایران به ترکیه منتقل می شود. (سایت خبری - تحلیلی دیپلماسی ایرانی)

در رابطه با گسترش روابط ترکیه و ایران اظهارات محمود احمدی نژاد رئیس جمهوری اسلامی ایران مبنی بر اینکه اتحادیه اروپا برای عضویت ترکیه در این اتحادیه باید از این کشور خواهش کند، بسیار جالب به نظر می رسد. به اعتقاد رئیس جمهور ایران شرایط جدیدی در جهان ایجاد شده است و عصر جدیدی از انسان دوستی، فرهنگ و اخلاقیات آغاز شده است. به گفته وی در این عصر کشورهایی هم چون ایران و ترکیه که دارای تمدن و فرهنگی کهن هستند توسعه خواهند یافت. (سایت خبری همشهری آنلاین)

در کنار روابط اقتصادی و تجاری، روابط سیاسی ایران و ترکیه نیز در حال گسترش است. به ویژه پس از سفر رسمی محمود احمدی نژاد به ترکیه در اوگوست سال ۲۰۰۸ ترکیه و ایران در صدد ایجاد روابط سیاسی جدید بر آمدند. در این سفر پنج یادداشت تفاهم در زمینه های امنیتی و هم چنین آموزش و مبارزه با جنایات سازمان یافته میان دو کشور به امضا رسید. دیدارهای متقابل مقامات ارشد دو کشور از گسترش روابط سیاسی میان دو کشور حکایت می کند. در این میان دیدار "احمد داود اوغلو" وزیر خارجه ترکیه از ایران در ۲۰ نوامبر سال ۲۰۰۹ اهمیت بسیاری دارد، زیرا که این دیدار در بحبوحه بحران در روابط ایران و غرب در خصوص برنامه هسته ای ایران انجام گرفت. وزیر خارجه ترکیه در دیدار با رئیس جمهور ایران به تبادل نظر در زمینه انرژی و روابط اقتصادی در منطقه پرداخت. در دیدار داوود اوغلو و احمدی نژاد این موضوع مورد تاکید قرار گرفت که هر دو کشور در مسیرهای تجاری مهم جهان قرار دارند. مسیر بندر عباس- ترابوزان و نیز شاهراه حیاتی چین و اروپا از ترکیه و ایران می گذرد. طرفین در خصوص افزایش حجم مبادلات فیما بین تا ۳۰ میلیارد دلار به توافق رسیدند. هم چنین

بر این نکته تاکید گردید که روابط ترکیه و ایران هم چنان گسترش خواهد یافت و هیچ کشوری نمی تواند مانع این روند شود. (www.dolat.ir)

یکی از بهترین موارد همکاری میان ترکیه و ایران عملیات نظامی مشترک دو کشور در دسامبر سال ۲۰۰۹ در استان های "ماردین" و "شیرناک" ترکیه است که منجر به کشته شدن ۹ تن از اعضای حزب پ ک ک شد. "عمر موسلوم" مسئول پ ک ک در استان ماردین و "رشاد چیچک" با نام مستعار "جودی" مسئول پ ک ک در استان شیرناک در میان کشته شدگان بودند.

در روابط سیاسی دو جانبه نیز تحرک بسیاری مشاهده می شود. اگر بهبود روابط ترکیه و سوریه و هم چنین تمایل دولت های ترکیه و سوریه برای رفع موانع موجود بر سر راه روابط دو کشور در نظر گرفته شود، نگرانی اسرائیل از امکان ایجاد پیمان میان ترکیه، ایران و سوریه قابل درک است زیرا که این موضوع می تواند تهدیدی جدی برای امنیت اسرائیل باشد. (www.peace ips.org)

– میانجی گری دیپلماتیک : (پرونده هسته ای ایران)

در جریان مذاکرات سه جانبه ایران، برزیل و ترکیه در تهران، ایران با مبادله بخش عمده اورانیوم غنی شده برای تامین سوخت راکتور تحقیقاتی تهران موافقت نمود. بر اساس این توافق ۱۲۰۰ کیلوگرم اورانیوم غنی شده با غلظت کم، برای دریافت سوخت راکتور تحقیقاتی تهران به ترکیه منتقل می شود. رجب طیب اردوغان نخست وزیر ترکیه در نامه ای به سران ۲۵ کشور جهان از توافق هسته ای تهران که میان این کشور، برزیل و ایران امضا شد، دفاع کرد. این نامه به سران کشورهای عضو غیر دائم شورای امنیت کشورهای گروه ۵+۱ همین طور کشورهای منطقه فرستاده شد. لازم به ذکر است که توافق نامه تهران با ابتکار ترکیه، برزیل و با هدف جلوگیری از تحریم های بیشتر علیه ایران به امضا رسید. رفتار ترکیه طی این چند سال نشان داده که از موضع هسته ای ایران به طور نسبی حمایت می کند. اما بادیگاه غربی ها نیز موافق است از قربانی

شدن فلسطینی ها ناراحت می شود اما اسرائیل را به رسمیت شناخته و پیمان امنیتی با آن امضا می کند برای نزدیکی به کشورهای نفت خیز منطقه خلیج فارس خود را بخشی از اسلام می خواند و برای عضویت در اتحادیه اروپا خود را سکولار معرفی می نماید. به بیان دیگر این کشور نه تنها در ارتباط با ایران بلکه به طور کلی روابط خارجی خود را بر مبنای یک سیاست دو سویه تنظیم نموده است. (همان) رجب طیب اردوغان نخست وزیر ترکیه پس از دیدار و گفت و گو با "محمد رضا رحیمی" معاون اول رئیس جمهور ایران طی یک نشست مطبوعاتی مشترک به تشریح مسائل مختلف دو جانبه پرداخت. از جمله این مسائل تجارت و میزان صادرات ایران به ترکیه بود. در سال ۲۰۰۹ طی یادداشت تفاهم نامه ای در زمینه توسعه بیشتر نقل و انتقالات زمینی، هوایی، دریایی تصمیم گرفته شد که تجارت سالانه به میزان ۲۰۰ میلیون دلار افزایش پیدا کند. هم چنین محمد رضا رحیمی اعلام کرد ایران میل دارد میزان تجارت سالانه با ترکیه را در طول پنج سال آینده به ۳۰۰ میلیون دلار برساند. (Turkey daily news, 2009)

اردوغان در بخشی از سخنان خود به موضوع هسته‌ای ایران اشاره کرد و گفت: برای حل پایدار و صلح آمیز این مسئله فرصت‌های مشخصی پیش روی آنان قرار دارد و باید از این فرصت‌ها حداکثر بهره برداری را به عمل آورد.

وی با انتقاد از موضع دوگانه غرب در قبال موضوع هسته‌ای ایران و چشم‌پوشی آنها از زرادخانه‌های رژیم صهیونیستی تاکید کرد که ایران از انرژی هسته‌ای برای اهداف صلح آمیز استفاده می‌کند و این در حالی است که رژیم صهیونیستی حتی عضو "ان پی تی" نیست و اجازه نظارت و کنترل برنامه‌های هسته‌ای خود را نیز نمی‌دهد (www.london.academy of Iranian studies).

نخست وزیر ترکیه با تاکید بر اینکه کشورش خواهان حل مسئله هسته‌ای ایران با استمرار مذاکرات و از راه های دیپلماتیک است، برخورد دولت آنکارا با مسئله هسته‌ای ایران را مبتنی بر رد هرگونه سلاح هسته‌ای در منطقه ارزیابی کرد و افزود به هر حال استفاده از انرژی هسته‌ای برای مقاصد انسانی را حق همه کشورها می‌داند. (Ibid)

اردوغان که بعد از امضای تفاهم نامه باز شدن گذرگاه های مرزی جدید بین ایران و ترکیه و موافقت نامه متعدد در زمینه آموزش عالی، جوانان و مسائل فرهنگی بین مقامات ذیربط دو کشور سخن می گفت، وی اظهار داشت که به اتفاق رحیمی در نشست مشترک شورای کار ایران و ترکیه شرکت کرده و متعاقب آن چندین مذاکره دیگر صورت می گیرد.

نخست وزیر ترکیه با تاکید بر اینکه ایران همسایه ای مهم برای ترکیه و بازیگری مهم در منطقه است به وجود ۳۸۰ کیلومتر مرز مشترک بین دو کشور اشاره کرد و افزود که دوستی ایران و ترکیه از سال ۱۶۳۹ و بعد از موافقت نامه مرزی "قصرشیرین" تاکنون ادامه دارد و تاریخ و جغرافیا و فرهنگ مشترک و اقتصاد مکمل یکدیگر و مشارکت دو کشور در مسائل مهم منطقه ای بی شک روابط فیما بین را بیش از پیش تقویت خواهد کرد.

اردوغان در بخش دیگری از اظهارات خود به حجم تجارت بین دو کشور پرداخت و گفت که ده ماه پیش در خلال سفرش به ایران قرار شد که حجم تجارت ده میلیارد دلاری بین ایران و ترکیه ظرف پنج سال آتی به سی میلیارد دلار ارتقاء یابد و لذا در تلاش خود بر روی این موضوع متمرکز کرده اند.

نخست وزیر ترکیه در بحث تروریسم نیز تصریح کرد که تروریسم یکی از معضلات جدی ترکیه است و در حال حاضر دنباله گروه تروریستی حاضر در ترکیه تحت یک نام دیگر در ایران فعالیت می کند.

وی با تاکید بر حساسیت ایران در قبال این موضوع در ادامه تصریح کرد که در چارچوب حساسیت های مشترک بین دو طرف گام هایی وجود دارد که باید برداشته شود (سایت خبری - تحلیلی فارس نیوز).

در مسیر دیپلماتیک پرونده هسته ای ایران، ترکیه نقش مهمی به عهده گرفته است، این کشور که پیش از این نقش میانجی را به عهده گرفته بود داود اوغلو وزیر خارجه اش را به ایران فرستاد تا در مورد پرونده هسته ای رایزنی کند. (سایت خبری ایران نیوز)

تقویت تعهدات اقتصادی با کشورهای همسایه و افزایش قابل ملاحظه در تجارت خارجی به صورت یک پایه ای مستحکم در سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه است. در مقایسه با کشورهای همسایه ایران، ترکیه سطح بالایی از صنعتی شدن را دارا است. بنابراین حزب عدالت و توسعه امیدوار است که این مزیت به صورت یک عامل مطلوب برای همکاری اقتصادی مورد استفاده قرار بگیرد. همکاری در زمینه نفت و گاز طبیعی نتیجه این سیاست است. آنچه برای ایران مهم است توسعه روابط اقتصادی اش با ترکیه است. در توسعه روابط اقتصادی با ایران ترکیه تنها تحریمات شورای امنیت سازمان ملل را در برابر ایران نادیده نمی گیرد بلکه هشدار توقف پروژه نقل و انتقالات نفت و گاز طبیعی را به ایران نیز رد می کند.

در حال حاضر ایران دومین تامین کننده گاز طبیعی به ترکیه است و ۱۵ درصد مصرف داخلی ترکیه را فراهم می کند. خط لوله ناباکو نیز در سال ۲۰۰۸ با همکاری دو کشور صورت گرفت که گاز ایران را به بازارهای اروپایی صادر می کرد هر چند آمریکا و تعدادی از کشورهای اروپایی با این مسئله مخالفت کردند ولی برخورد حزب عدالت و توسعه به گونه ای بود که این مسئله مربوط به ایران و ترکیه است. (Wangbo,2009,p23)

هرچند که ترکیه تاکنون در مقام میانجی از سوی ایران شناخته نشده است اما به نظر می رسد این همسایه غربی به عنوان کشوری که منافع مشترکی با ایران و آمریکا دارد، خواهان پیوستن به اروپا نیز می باشد و عضو غیر دائم شورای امنیت است، گزینه مناسبی برای ایران است تا حتی اگر در جهت حفظ منافع خود حرکت می کند و به صورت محتاطانه جانب دو طرف را می گیرد اما به عنوان دوست بین المللی در پرونده هسته ای ایران معرفی شود.

ترکیه از همان روز اول بنا به رسالت منطقه ای وجهانی خود تلاش فراوانی را برای به فرجام رساندن مذاکرات بین ایران و کشورهای غربی بر سر مساله هسته ای ایران به خرج داد. ترکیه دیپلماسی را تنها گزینه حل مساله هسته ای بین ایران و غرب می داند. نقش ترکیه در حل بحران پیش آمده بین ایران و غرب بر سر فعالیت های اتمی ایران بسیار کلیدی بوده است. ترکیه ضمن مخالفت با اشاعه سلاح اتمی در منطقه از فعالیت های هسته ای صلح آمیز حمایت می کند. همین طور موافقت کرده است ایران را از فهرست کشورهای تهدید کننده خارج نماید. (برزگر، ۱۳۸۸: ۴)

برنامه اتمی ایران، استقرار سپر دفاع موشکی آمریکا در شرق ترکیه و مسئله شورش های اخیر سوریه از جمله مسائلی بود که در طی سفر "عبدالله گل" رئیس جمهور ترکیه در فوریه ۲۰۱۱ به ایران مورد بحث و مذاکره قرار گرفت. مسئله دیگر مذاکره در مورد صادرات نفت و گاز طبیعی به ترکیه بود. در سال ۲۰۱۱ ایران به عنوان صادرکننده عمده نفت خام به ترکیه بوده است. ۳۰ درصد سهم وارداتی نفت ترکیه از ایران است. در ارتباط با گاز طبیعی بعد از روسیه و عراق، ترکیه سومین کشوری است که از ایران گاز طبیعی وارد می کند. با بالا رفتن قیمت نفت و گاز طبیعی، ارزش واردات ترکیه از ایران نیز افزایش پیدا کرده است. از ۱/۹ میلیون دلار در سال ۲۰۰۴ به ۶/۹ میلیون دلار در سال ۲۰۱۰ رسیده است.

به دنبال سفر عبدالله گل به ایران، احمدی نژاد نیز در طول کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد کشورهای در حال توسعه در می ۲۰۱۱ سفری به ترکیه داشته است. طی این سفر بحث هایی در مورد تحریم های بین المللی غرب در خصوص نفت ایران و بانک مرکزی صورت گرفت. تاثیر تحریم های بین المللی غرب منجر شده است که ایران روابط اقتصادی خود با ترکیه را توسعه دهد. ترکیه به عنوان شریک با ارزش برای خنثی سازی تحریم های بین المللی غرب و کاهش انزوای بین المللی ایران است. علی رغم تحریم های آمریکا، ترکیه از سرمایه گذاران ایرانی استقبال می کند. حدود ۳۱۹ شرکت ایرانی در سال ۲۰۰۲ در ترکیه سرمایه گذاری کردند. در سال ۲۰۱۰ این میزان

به ۴۷۰ شرکت رسید. در سال ۲۰۱۱ نیز میزان این شرکت ها به ۴۱ درصد رسیده است. این شرکت ها خواهان این هستند که بتوانند در بازارهای اتحادیه اروپا نفوذ کنند اما به خاطر تحریم ها این مسئله غیر ممکن است. (همان: ۵)

به خاطر تحریم های صورت گرفته خیلی از کشورها از ایران دور شده اند و اقتصاد ایران بیشتر به تجارت و سرمایه گذاری با ترکیه وابسته است. ترکیه یک مسیر با اهمیتی است برای محصولاتی که ایران نمی تواند از طریق کانال های رسمی وارد کند. آمریکا در برابر تعهدات اقتصادی ایران - ترکیه نگران است و به مقامات و شرکت های و موسسه های مالی ترکیه هشدار داده است که اگر با ایران وارد معامله شوند بازارهای آمریکا را از دست می دهند. ترکیه تا کنون تحریمات یک جانبه آمریکا و اتحادیه اروپا را بر علیه ایران رد کرده است.

در سال های اخیر ترکیه علاقه مند است که خواسته های آمریکا را نادیده بگیرد و سیاست خارجی مستقل را در خاورمیانه دنبال کند. ترکیه اهمیت خاصی به آمریکا می دهد و بنا به سه دلیل به رابطه دوستی اش با آمریکا ارزش قائل است.

- عضویت در ناتو، دسترسی به سخت افزارها نظامی آمریکا
- حمایت امنیتی تحت چتر امنیتی آمریکا
- حمایت اقتصادی آمریکا در میان صندوق بین المللی پول در دوره بحران های مالی

حزب عدالت و توسعه از این که عملی انجام دهد که منافع مرکزی آن را به خطر اندازد اکراه دارد. حزب عدالت و توسعه از ارزش استراتژیک آمریکا در روابطش کاملاً آگاه است در کل این حزب انتظار ندارد که تعهداتش با ایران به روابط صدمه دیده با آمریکا منجر شود. در زمینه مسائل منطقه ای از جمله شورش های اخیر سوریه و شرایط بی ثبات عراق، آمریکا و ترکیه به هم نزدیک شده اند چرا که هم ترکیه و هم آمریکا از مخالفان بشار اسد، رئیس جمهور ترکیه حمایت می کنند. ترکیه یک همکاری انتخابی و تقسیم شده با آمریکا و ایران دارد. با آمریکا توافق نصب سپر دفاع ضد موشکی در شمال ترکیه دارد و زمانی نیز تعهدات اقتصادی با ایران دارد. نصب سیستم ضد موشکی ناتو در خاک

ترکیه ، تا کنون سبب شکاف جدی در روابط ترکیه و ایران نشده است هر چند مقامات ایران از این عمل ترکیه انتقاد می کنند. (Habibi,2012,p3)

طی سفر وزیر امورخارجه ترکیه احمد داوود اوغلو به ایران در ژانویه ۲۰۱۲ و دیدار با "علی اکبر صالحی" پیرامون برنامه اتمی ایران و شورش های اخیر سوریه مذاکراتی صورت گرفت . داوود اوغلو در این سفر پیام "کاترین اشتون" ، رئیس سیاست خارجی اتحادیه اروپا را برای مقامات ایرانی به همراه آورده بود تا زمینه مذاکرات هسته ای بین ایران و گروه ۵+۱ را فراهم کند. پیامی که با واکنش مثبت مقامات ایرانی برای از سرگیری مذاکرات هسته ای همراه شد.

سفر احمد داوود اوغلو را می توان مجموعاً در چارچوب رفتارها و تعاملات منطقه ای ترکیه و لابی بین کشوری قلمداد کرد . وی در این سفر هم در رابطه با مسائل مربوط به خاورمیانه و سوریه اهدافی را دنبال می کرد و هم در بحث مربوط به پرونده هسته ای و رایزنی ترکیه پیرامون ۵+۱ از زاویه دیگر و با توجه به تحریم ها و نقش ترکیه در تبادل کالا میان ایران و کشورهای دیگر نیز در این سفر حائز اهمیت بود . نکته اصلی و مثبت در این سفر این است که ترکیه به نقش اصلی خودش در منطقه بازگشته است ، چرا که این کشور با موضع گیری هایی که در مساله سوریه داشت و در پی موافقت با بحث استقرار سپر دفاع موشکی در خاک کشورش ، توازن در سیاست خارجی اش میان غرب و شرق را خدشه دار کرد . بازگشت ترکیه به خط میانی بین غرب و شرق و تعدیل موضعش در رابطه با سوریه ، هم چنین همفکریش با ایران یک گام مثبت به شمار می آید.

البته ایران گذشته از بازیگری کشورهای مستقل در مسائل بین المللی و منطقه ای استقبال می کرده و این مساله ، موضوع مورد علاقه ایران بوده است اما این مساله منوط به این است که ترکیه موضع مستقل خودش را حفظ کند و تبدیل به نماینده منافع ناتو و آمریکا در منطقه نشود . در بحث تحریم ها نیز ترکیه نقش مثبتی ایفا می کند در این رابطه قابل ذکر است که تمام این اقدامات را ترکیه در راستای منافع ملی خودش انجام می دهد و یک نوع سوداگری و سود بردن همواره در عرصه سیاست خارجی این کشور

به چشم می خورد. در رابطه با بحث تنگه هرمز که باعث تیرگی روابط میان غرب و ایران شده است وزیر خارجه ترکیه مذاکراتی در تهران انجام داد و اعلام کرد که دو طرف آماده مذاکره هستند. در مجموع حضور کشورهایمانند ترکیه، هند، روسیه و... در مذاکرات هسته ای ایران می تواند مفید باشد، زیرا هم به نزدیک شدن دیدگاه ها کمک می کند و هم اینکه مساله را از انحصار کشورهای غربی خارج می کند. سفر داوود اوغلو این پیام را برای همه داشت که غرب باید مواضع خود را نسبت به ایران و سوریه تعدیل کند، ایران هم از ایفای نقش ترکیه به شرطی که نماینده منافع ناتو و غرب نباشد استقبال می کند. (Farhi,2012,p5)

لاریجانی، رئیس مجلس نیز در بهمن ماه ۱۳۹۰ سفری به ترکیه داشته اند در این سفر بحث توسعه روابط پارلمانی و استفاده از ظرفیت های جدید یعنی علاوه بر گروه های دوستی استفاده از ارتباطات پارلمانی در قالب کمیسیون ها مورد بحث قرار گرفت. موضوعات مورد علاقه طرفین در حوزه های بین الملل و مسائل منطقه ای هم در این دیدارها مورد توجه بود. بحث استقرار سپر دفاعی موشکی آمریکا در ترکیه که از نگاه ایران، موضوع غیرقابل دفاعی است و در عین حال بحث هایی که در منطقه می گذرد مانند تلاش صهیونیستها، آمریکایی ها و برخی کشورهای عربی وابسته به غرب در منطقه برای ایجاد تغییر در ساختار سیاسی سوریه و طبیعتاً تضعیف جبهه مقاومت و هم چنین موضوع عراق نیز از جمله موضوعاتی بود که به آنها پرداخته شد.

این ها موضوعاتی است که به دلیل جایگاه ایران و ترکیه در منطقه شایان ذکر هستند و در امنیت و ثبات منطقه تاثیر گذارند این سفر هم چنین در نزدیک شدن نگاه ها به ویژه در حوزه های مورد اختلاف موثر واقع شد. در رابطه با سوریه پیرامون جایگاه این کشور در نظم و امنیت منطقه ای و دلایل تلاش غربی ها برای تضعیف این کشور بحث و گفتگو هایی میان مقامات دو کشور انجام شد. به طور کلی تضعیف سوریه در زمره طرح های غربی ها قرار دارد و هر گونه همکاری با غرب برای تضعیف این کشور باید مورد بررسی قرار بگیرد ایران و ترکیه نگاه شان نسبت به سوریه متفاوت است اما آنچه مشترک است این که در مجموع

در سوریه اصلاحاتی باید انجام پذیرد. مساله ای که مورد پذیرش طرفین واقع شد اما مهم این است که اصلاحات باید درون باشد و نه از بیرون و مشابه آنچه غربی ها مد نظرشان است. در رابطه با برنامه هسته ای ایران نیز گفتگو هایی در این سفر انجام گرفت و دو طرف اعلام کردند مایلند که ادامه مذاکرات ۵+۱ ایران در ترکیه دنبال شود چرا که ترکها تاکنون در رابطه با برنامه های صلح آمیز هسته ای ایران موضع گیری واقع بینانه داشته اند و به همین جهت می توانند عامل واسطه میان ایران و غرب باشند. (سنایی، ۱۳۹۰: ۶)

فروردین ماه ۱۳۹۱ نیز اردوغان، نخست وزیر ترکیه ملاقاتی را با رهبر انقلاب داشته و پیرامون مسائل منطقه ای بحث هایی را به میان آورده اند. اردوغان در دیدار با رهبر معظم انقلاب دیدگاه های جمهوری اسلامی را در رابطه با مساله سوریه و برگزاری اجلاس دوستان سوریه در استانبول جویا شدند. حضرت آیت الله خامنه ای در این دیدار تاکید کردند که جمهوری اسلامی ایران از سوریه به دلیل حمایت از خط مقاومت در برابر رژیم صهیونیستی دفاع خواهد کرد و با هر گونه دخالت نیروهای خارجی در امور داخلی سوریه به شدت مخالف است ایشان تاکید کردند: "ما از اصلاحات درسوریه همواره حمایت می کنیم و اصلاحاتی که در سوریه شروع شده باید ادامه یابد." اردوغان نیز به پیوند های تاریخی ایران و ترکیه اشاره کرد و گفت: "ما معتقد هستیم با توجه به این سابقه کهن، باید روابط دو کشور به ویژه در بخش همکاری های زیر ساختی تعمیق بیشتری پیدا کند." هر چند که پس از سفر اردوغان به ایران مواضع ترکیه در رابطه با سوریه تغییر پیدا نکرد و این کشور هم چنان از مواضع غربی ها حمایت می کند.

مهم ترین هدف سفر اردوغان به ایران ضمن تقویت مناسبات اقتصادی میان دو کشور بررسی موضوع سوریه و هم چنین مذاکرات هسته ای میان ایران و گروه ۵+۱ بود. در زمینه مساله هسته ای فتوای مقام معظم رهبری مبنی بر حرام بودن سلاح های کشتار جمعی حاکی از صلح آمیز بودن فعالیت های هسته ای ایران است. اردوغان در این سفر به خوبی دریافت که فتوای مقام رهبری تا چه میزان در سیاست های کشور تاثیر دارد.

(Feldman, Shlomo, Stein, 2012, p5)

آینده روابط دو طرف :

توسعه روابط ۲ جانبه به عوامل سیاسی داخلی و بین المللی بستگی دارد . از جمله عوامل خارجی منافع مشترک دو طرف بعد از بازسازی جنگ در عراق است . ایران و ترکیه در مسئله تهاجم آمریکا به عراق عقیده یکسانی داشتند . در مورد مسئله جدایی طلبی های کردها و حفظ یکپارچگی سرزمینی عراق نیز نظر مشترکی دارند . این دو مسئله جزء منافع حاکمیتی هر دو کشور است . در مسئله عراق اگر تناقضات میان شیعه و سنی سازش پیدا نکند این موضوع منجر به اختلافات وسیع میان ترکیه و ایران می شود. اگر ترکیه و ایران به ترتیب از سنی ها و شیعیان عراق حمایت کنند این مسئله به همکاری و سازش میان دو طرف صدمه می رساند . به علاوه برنامه اتمی ایران و نگرش ترکیه به آن یک مسئله مهم در توسعه روابط ۲ طرف می باشد.

رجب طیب اردوغان و رهبران دیگر ترکیه از برنامه های اتمی ایران حمایت می کنند و تکنولوژی صلح آمیز هسته ای را حق مسلم ایران می دانند و در این زمینه میان ایران و کشورهای غربی وساطت می کنند . نخست وزیر ترکیه تاکید کرده است که برنامه های اتمی ایران تنها برای اهداف صلح آمیز باید باشد . در این میان حکومت ترکیه از برنامه های اتمی اسرائیل به شدت انتقاد کرده و به خاورمیانه ای عاری از سلاح های اتمی تاکید کرده است. حکومت فعلی ترکیه به عنوان اعضای ناتو و کاندیدای اتحادیه اروپا برای حمایتش از برنامه اتمی ایران و اختلافاتش با اسرائیل به شدت تحت فشار است. اگر اردوغان بخواهد برای ادامه و بقای سیاسی خود سیاست عمل گرایانه اتخاذ کند سیاست ترکیه در مقابل اروپا و خاورمیانه ممکن است تغییر کند. (ترقی ، ۱۳۹۱: ۴)

نتیجه گیری:

با وجود این که سیاست ایران در برابر ترکیه بر مبنای مدارا و تعامل بوده است و همواره سعی نموده از بحرانی شدن روابط دو کشور جلوگیری نماید اما دولت ترکیه علی رغم تکرار سخنانی مانند اهمیت مناسبات دوستانه با ایران و تاکید بر تلاش آنکارا بر استمرار

و گسترش روابط دو کشور، چنین به نظر می رسد که این کشور اهمیت را صرفاً در حوزه روابط اقتصادی خود مد نظر قرار داده است. لازم به ذکر است تحولات عراق و رد لایحه عبور سربازان آمریکایی از خاک ترکیه در مجلس این کشور و هم چنین سردی نسبی روابط آنکارا- تل آویو به علت مداخلات اسرائیل در شمال عراق حاکی از آن است که ترک ها در تنظیم سیاست خارجی خود بیشتر منافع خود را مد نظر دارند و از موقعیت ها درک درستی دارند.

با یک چنین نگاهی به رفتار خارجی ترکیه می توان به این نتیجه رسید که میانجی گری ترکیه در پرونده هسته ای ایران می تواند قبل از آنکه به نفع غرب و یا ایران باشد مهر تاییدی بر جایگاه برتر این کشور در منطقه باشد.

ترکیه منافع گوناگون کوتاه مدت و میان مدت و بلند مدت در جهان و منطقه دارد و بر همین اساس است که سیاست های خود را تنظیم کرده و از فرصت ها و تهدیدها در جای خود، در جهت منافع ملی اش بهره می برد و سابقه تاریخ سیاسی چند دهه ای اخیر ترکیه نیز بر این تحلیل مهر تایید می زند.

نباید فراموش کرد که یکی از مباحث و اولویت های جدی در سیاست خارجی آنکارا، حضور رسمی و ایفای نقش در اتحادیه اروپا و به رسمیت شناخته شدن در این اتحادیه ی مهم اقتصادی و سیاسی است و البته با مقاومتی از سوی برخی کشورهای اروپایی مواجه است و تلاش آنکارا نیز همواره بر مدار و محور خروج از این بن بست، استوار بوده است.

بی شک، دولت ترکیه بنا ندارد به دلایل روشن سیاسی و اقتصادی، به رابطه سنتی خود با غرب پشت پا بزند و لذا در صدد است هر چه بیشتر زمینه های لازم ایجابی و سلبی برای حضور در این اتحادیه جهت بدست آوردن منافع بیشتر و تاثیرگذاری در سیاست های منطقه ای و جهانی را فراهم نماید.

به همین منظور دولتمردان این کشور از فرصت های ایجاد شده در منطقه ی خاورمیانه و مناقشات فرا منطقه ای غفلت نمی ورزند و جهت بهره مندی حداکثری از هرگونه

فرصت، و رسیدن به مقصود، از ابزارهای سلبی و ایجابی به طور همزمان یا جداگانه سود می جویند.

جلب نظر هم زمان کشورهای مسلمان و اعراب خاورمیانه و پیدا کردن دوستانی تازه برای این مقطع از تاریخ سیاسی خود یکی از اهداف استراتژیک ترکیه است. به همین علت نیز از ایفای نقش در مسائل مربوط به فلسطین و غزه، حل مسائل مربوط به اختلافات داخلی لبنان، سوریه و اسرائیل، و بحران هایی از این دست، غافل نیست. آنکارا تلاش می کند از حاشیه مناقشات منطقه ای وارد شود و به عنوان یک عنصر و مهره اصلی و تاثیرگذار ایفای نقش نماید و البته تا حدود زیادی به خصوص در طول چند سال اخیر موفق عمل کرده است.

هم چنین موضوع ایران و پرونده هسته ای و حساسیت غرب و اعراب در ارتباط با این مسئله را ترکیه برای خود فرصتی سودآور می داند که هم از حیث سلبی و هشدار به اروپا با نزدیکی به ایران به دنبال امتیازاتی باشد، و درعین حال، منافع اقتصادی و اهمیت تداوم و حفظ مبادلات تجاری با تهران نیز هم چنان مورد توجه بوده و در فهرست برنامه های اصلی اش قرار دارد. نقش آفرینی در پرونده ی هسته ای و بحث تبادل سوخت، و مطرح شدن ترکیه به عنوان گزینه ای برای پل ارتباطی انتقال سوخت هسته ای ۳ درصد غنی شده ی ایران به فرانسه و تحویل و انتقال و عودت سوخت ۲۰ درصد به تهران، منافی نیست که آنکارا بتواند به راحتی از آن چشم بپوشد.

تردید نباید کرد که تلاش ترکیه بر این امر استوار است تا موقعیت خود را در منطقه به عنوان قدرتی جدید و محوری تثبیت کند و گوی سبقت را از سایر رقبا بگیرد و به تعبیری با اتکای به موقعیت سیاسی و اقتصادی خود، نقش برادر بزرگ را ایفاء نماید.

به همین دلیل تلاش می کند در مسئله فلسطین و اعراب و اسرائیل به عنوان دولتی محوری برای حل مناقشات عمل کند و البته سعی وافری هم دارد که به مناسبات سیاسی اش با اسرائیل نیز آسیبی جدی وارد نشود و بحران در روابط سنتی سیاسی و اقتصادی اش با این رژیم، ایجاد نگردد.

در عین حال، در مقاطعی نیز دولتمردان ترک، با برخی تصمیمات سیاسی مقطعی، به جلب نظر مسلمانان و ایجاد محبوبیت برای خود، به بسیج افکار عمومی در داخل ترکیه و در میان مسلمانان منطقه نیز مبادرت می ورزند تا در مسیر کسب منافع ملی و منطقه ای و جهانی خود از این امتیاز و اهرم فشار نیز بی بهره نباشند.

بر پایه این تحلیل، ترکیه اصولاً و براساس ادبیات و منطق حاکم بر سیاست، نمی تواند برای همیشه رفیق شفیق ایران باشد و اطلاق دوست مصلحتی، شاید به واقعیت نزدیکتر است زیرا ممکن است ترکیه امروز دوست ایران باشد و فردا دوست دشمن ایران. منافع ملی ترکیه در اتخاذ سیاست های منطقه ای و جهانی، تنها اصل تغییرناپذیر و دائمی است.

دوستی و رابطه براساس منافع و تنظیم روابط سیاسی و اقتصادی با دولت آنکارا به عنوان یک کشور مهم منطقه ای و مسلمان و اقتصادی، در عین حالی به دلایل گوناگون، اجتناب ناپذیر و اصلی انکار ناپذیر است، اما بی تردید هنری است که باید با توجه ضرورت های موجود و هوشمندی کامل صورت پذیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ازغندی، علیرضا، پاییز و زمستان (۱۳۸۴)، بررسی روابط ایران و ترکیه چالش ها و فرصت ها، فصلنامه سیاسی - اجتماعی رهیافت های سیاسی و بین المللی، شماره ۷.
- اطهری، اسدالله، بهار (۱۳۸۲)، بازخوانی روابط دوکشورپس از جنگ سرد (ایران - ترکیه)، راهبرد، شماره ۲۷.
- برزگر، کیهان، اسفند (۱۳۸۸)، روابط استراتژیک ایران و ترکیه، مرکز مطالعات خاورمیانه.
- ترقی، حمید رضا، فروردین (۱۳۹۰)، سودای بازگشت به امپراتوری، هفته نامه خبری - تحلیلی مثلث، سال سوم، شماره ۱۲۰.
- سنایی، مهدی، دی (۱۳۹۰)، روابط ایران و ترکیه از رکود خارج می شود، هفته نامه خبری - تحلیلی مثلث، سال سوم، شماره ۱۱۱.
- فلاح زاده، محمد هادی، (۱۳۸۴)، آشنایی با کشورهای اسلامی، تهران: انتشارات ابرار معاصر.
- قاسمی، صابر، (۱۳۷۴)، کتاب سبز ترکیه، تهران: موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- مرادیان، محسن، (۱۳۸۵)، برآورد استراتژیک ترکیه (سرزمینی - دفاعی - اقتصادی)، تهران: ابرار معاصر.
- متقی، ابراهیم، شهریور (۱۳۸۶)، نمای سیاست خارجی ترکیه در دوران ریاست جمهوری عبدالله گل تغییر و تداوم، همشهری دیپلماتیک، سال دوم، شماره ۱۷.
- ملکی، صادق، آبان (۱۳۸۳)، روابط ایران و ترکیه، همشهری دیپلماتیک، سال پنجم، شماره ۲۸.
- مرکز تحقیقات راهبردی - دفاعی، بهار (۱۳۸۴)، روابط ایران - ترکیه نامه دفاع، شماره ۴.

- هفته نامه جام، اردیبهشت (۱۳۸۰)، کارایی و ناکارایی دیپلماسی تنش زدایی در دوره خاتمی: روابط ایران و ترکیه ، شماره ۱۲۸.

- هفته نامه جام، تیر (۱۳۸۱)، ایران و ترکیه به روابط پایدار می اندیشند ، شماره ۱۷۷.

- Farhi ,farideh, April(2012), " What to about us . Sanctions and Israeli Threats : Irans Muted Nuclear Debate" : No. 61.
- Feldman ,Shai, Shlomo and Shimon Stein, February (2012), " What to Do about Nuclearizing Iran ? The Israeli debate ", No 59 .
- Habibi,Prof.Nader, May (2012), " Turkey and Iran Growing Economic Realties Despite Western Sanctions", **Growing Center For Middle East Studies** , No 62.
- Kohen,Sami,(1994),Turkey Balancing act in the Middle East, **Internationa Affairs**,Vol.7,No.47.
- Oguzlu , T, March (2008), " Middle Eeasternization of turkey s foreign policy : does turkey dissociate from the west ? " *Turkish studies* , vol 9 , No 1.
- Olson,Robert ,August (2000)," Turkey and Iran Relation :1992 to 2000 ", **Thirdworld Quartery**, vol.21,No.5.
- Sneider,Danile, August (1996),"Turkey,s Islamic leader and Iran, **The Christian scienc Monitor**, vol .83, No .111.
- Wang bo Professor of Middle East studies institute . " Turkey – Iran reconciliatory relations : Internal and External factors" **Shanghai International studies university**, (2009).
- www.baztab.com.
- www.diplomacyiran.com.
- www.Dolt.ir.
- [www.Fars News Agency.ir](http://www.FarsNewsAgency.ir)
- [www.Hamshahri on line. Com](http://www.HamshahriOnline.com). Foreign policy. Iran
- [www.News Iran.ir](http://www.NewsIran.ir).
- [www.peace.ips.Org](http://www.peaceips.org)
- [www.London Academy of Iranian studies.com](http://www.LondonAcademyofIranianStudies.com).

-Turkey daily news .march 2009

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی